

Araştırma Makalesi / Research Article

Neorealist Yaklaşım Doğrultusunda Türkiye Ortadoğu İlişkileri Üzerine
Teorik Bir İnceleme (1923-1960)*A Theoretical Analysis on Turkey-Middle East Relations in Line With The
Neorealist Approach (1923-1960)*Yusuf YILDIRIM¹DOI : [10.63556/ankad.v10i3.352](https://doi.org/10.63556/ankad.v10i3.352)

Geliş/Received: 14/10/2025

Kabul/Accepted: 13/05/2026

Öz

Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak Devletlerinin mağlup olması İtilaf gurubunda yer alan devletlerin yayılım ve sömürge eğilimleriyle sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu topraklarda da işgal girişimleri ve ayrılık hareketleri başlamış Devlet dağılma sürecine girmiştir. Kurtuluş Savaşı ile başlatılan bağımsızlık mücadelesi sonucunda Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Bağımsızlığı korumaya yönelik politikalar izlenmiştir. Bu politikalar, Türkiye'nin hem kendi güvenliğini sağlamasına hem de bölgedeki etkisini korumasına yardımcı olmuştur. Batılı devletlerle ilişkilerin geliştirilmesi yönünde çaba gösterilmiştir. Bu durum Türkiye'nin Ortadoğu politikasını da etkilemiş ve Türkiye'nin Batı yanlısı bir politika izlemesine neden olmuştur. Bir devletin dış politikasını analiz ederken uygulanan yaklaşımlardan biri neorealist yaklaşımdır. Bu yaklaşım, uluslararası ilişkilerde devletlerin davranışlarını ve uluslararası sistemin işleyişini anlamak için kullanılan teorik yöntemlerden biridir. Yapısal realizm olarak da adlandırılan bu yaklaşım, 1970'lerde Kenneth Waltz tarafından öne çıkarılmıştır.

Çalışmanın amacı Türkiye'nin 1923-1960 yılları arasında Ortadoğu bölgesinde izlemiş olduğu dış politika anlayışı neorealist yaklaşım doğrultusunda analiz etmektir. Araştırma literatür taramasına ve metin analizlerine dayalı nitel bir çalışma özelliği taşımaktadır. Çalışma sonucunda; güvenlik kaygısı, denge politikası, bölgesel ve küresel iş birliği konularının dönemin dış politika anlayışında önem arz ettiği görülmüştür. Ayrıca Türkiye'nin Batı ittifakına bağlı olması nedeniyle bölgede hâkim olan dinamiklerle çatışma içine girdiği dolayısıyla Türkiye'nin bölgeden uzaklaştığı sonucuna varılmıştır. Çalışmanın bir sonucu da, Türkiye'nin Ortadoğu politikalarına ilişkin yapılan çalışmalarda araştırmacıların geleceğe dönük öngörülerine zemin oluşturma konusunda yardımcı olabileceğidir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Türk Dış Politikası, Siyasi Tarih, Neorealist Yaklaşım, Ortadoğu

Abstract

The defeat of the Central Powers in World War I resulted in expansionist and colonialist tendencies among the Allied powers. Occupation attempts and secession movements began in the territories held by the Ottoman Empire, and the state entered a period of disintegration. As a result of the struggle for independence initiated by the War of Independence, the Republic of Türkiye was established. Policies aimed at preserving independence were pursued. These policies helped Türkiye both ensure its own security and maintain its influence in the region. Efforts were made to develop relations with Western states. This also influenced Türkiye's Middle East policy, leading it to adopt a pro-Western policy. One approach applied when analyzing a state's foreign policy is the neorealist approach. This approach is one of the theoretical methods used to understand the behavior of states and the

¹Sorumlu Yazar/Corresponding Author, Dr.Öğr.Üyesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta, Türkiye, yusufyildirim@isparta.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation

Yıldırım, Y. (2026). Neorealist Yaklaşım Doğrultusunda Türkiye Ortadoğu İlişkileri Üzerine Teorik Bir İnceleme (1923-1960). *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1232-1248.

functioning of the international system in international relations. This approach, also called structural realism, was highlighted by Kenneth Waltz in the 1970s.

The aim of this study is to analyze Türkiye's foreign policy in the Middle East between 1923 and 1960, in line with the neorealist approach. This research is a qualitative study based on literature review and textual analysis. The study demonstrates that security concerns, a policy of balance, and regional and global cooperation were prominent issues in the foreign policy of the period. Furthermore, it concludes that Türkiye's affiliation with the Western alliance has led to conflict with the prevailing dynamics in the region, leading to its withdrawal from the region. Another conclusion of the study is that it can help researchers form the basis for future predictions in studies on Türkiye's Middle East policies.

Keywords: International Relations, Turkish Foreign Policy, Political History, Neorealist Approach, Middle East

1. GİRİŞ

Türkiye'nin Ortadoğu ile olan münasebetleri, tarihsel derinliği olan bir mirasın üzerine inşa edilmesinin yanı sıra güncel gelişmelerle dinamik bir nitelik kazanmıştır. Osmanlı Devleti döneminden tevarüs eden siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel bağlar, Türkiye'nin bölge politikasının temel belirleyicileri olmayı sürdürmektedir. Uluslararası sistemin işleyişini ve devlet davranışlarını sistemik bir düzeyde analiz eden Neorealizm, bu ilişkiler ağını anlamlandırmak için teorik çerçeve sunmaktadır. Devletlerin davranışlarını anarşik bir yapı içerisinde; güç, güvenlik ve ulusal çıkar üzerinden tanımlayan bu yaklaşım (Kantarıcı, 2012, ss. 47-85), iş birliğinin sınırlarını da bu doğrultuda çizmektedir. Klasik realist gelenekte insan doğasının bencil ve güç odaklı yapısına yapılan vurgu (Donnelly, 2000, ss. 6-7), Neorealist perspektifte sistemin yapısından kaynaklanan bir güvenlik ikilemine ve çıkar odaklı hareket etme zorunluluğuna evrilmektedir. Dolayısıyla, devletler arası etkileşimlerin hâkim güçlerin etkisi ve göreceli kazanç kaygıları doğrultusunda şekillendiği bir düzende (Waltz, 1996, ss. 305-308), uzun vadeli bir barıştan ya da güç mücadelelerinin yaşanmadığı bir dünyadan bahsetmek pek mümkün görünmemektedir.

Bu bağlamda Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ilişkileri, güvenlik kaygıları ve ulusal menfaatleri ekseninde analiz edilmiştir. Özellikle, 1940'lı yılların sonlarından itibaren Soğuk Savaş'ın etkisiyle meydana gelen jeopolitik değişimler, Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ilişkilerini yeniden konumlandırmayı gerektirmiştir. NATO üyeliği ve Marshall Planı çerçevesinde Batı bloku ile ilişkisini güçlendiren Türkiye, aynı zamanda Ortadoğu'daki komşularıyla da diplomatik ve stratejik ilişkilerini düzenleme yoluna gitmiştir.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden 1960'a kadar olan süreçte Türkiye'nin Ortadoğu politikalarını ele almak bölgedeki rolünü daha iyi anlamamıza yardımcı olabileceği gibi çevreye olan etkisi ve gelecekteki potansiyeli hakkında daha kapsamlı bir değerlendirme yapılmasına da katkı sağlayacaktır. Araştırma kısa bir girişin ardından teorik çerçeve bölümü ile devam etmektedir. İlk olarak neorealizm teorisi üzerinde durulmuş ve neorealizmin temel yaklaşımları açıklanmıştır. Daha sonra 1923-1960 dönemi ABD ve SSCB'nin etkisi doğrultusunda Türk dış politikasında izlenen stratejiler üzerinden analiz düzeyi oluşturulmaya çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

Çalışma, 1923-1960 yılları arasında Türkiye Ortadoğu ilişkilerinde öne çıkan konular göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Olaylar dönemin koşulları dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Araştırma amacı doğrultusunda Türk dış politikasında meydana gelen gelişmeler neorealist yaklaşım doğrultusunda incelenmiştir. Bu yaklaşım, uluslararası ilişkilerde devletlerin davranışlarını ve uluslararası sistemin işleyişini anlamak için kullanılan teorik yöntemlerden biridir. Bu yöntemin merkezinde "hayatta kalma" anlayışı olduğu görülür (Waltz, 1988, s. 620). Devletler tarafından dış politikada atılan adımlar bu doğrultuda değerlendirilir. Çalışmanın özünde de bu anlayış doğrultusunda hareket edilmiştir.

2.1. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde ANKAD Dergisi Yayın Kurulunun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD Dergisi dışında herhangi bir akademik yayın ortamına

değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirisi gerçekleştirilmemiştir. “Neorealist Yaklaşım Doğrultusunda Türkiye Ortadoğu İlişkileri Üzerine Teorik Bir İnceleme (1923-1960)” başlıklı araştırmada kamuya açık kaynak olan Neorealist yaklaşım, Türk Dış Politikası ve Türkiye Ortadoğu ilişkilerini konu edinen çalışmalar, biçim ve içerik bakımından taranarak doküman analizi tekniği kullanıldığı için etik kurul izni gerektirmektedir.

3. NEOREALİZM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Uluslararası ilişkiler alanında teorik bir çerçeve sunan neorealizm, küresel siyaseti anlamak için sistemik bir yaklaşımı bütünleştirerek klasik realizmin önemli bir evrimini temsil eder. XX. yüzyılın ortalarında Kenneth Waltz’un öncü çalışmalarıyla belirgin bir şekilde ortaya çıkan neorealizm, odak noktasını insan doğasından ve bireysel devlet davranışından, uluslararası etkileşimleri dikte eden yapısal faktörlere kaydırır. Waltz’a göre uluslararası sistemin *anarşik yapısı*² nedeniyle devletler belirsiz bir ortam ve farklı rekabet koşulları altında mücadele etmektedirler (Waltz, 1988, s. 619). Bu yapısal bakış açısının yalnızca belirli devletlerin davranışlarını değil, aynı zamanda küresel siyaseti şekillendiren (kapsayıcı kalıpları ve etkileşimleri de kapsayan) uluslararası dinamiklerinde daha genel bir şekilde ele alınmasını sağladığı söylenebilir (Bostanoğlu, 2008, s. 97-103).

Neorealist yaklaşımın merkezinde, devletlerin rekabetçi bir ortamda hayatta kalmaya nasıl öncelik verdiklerini açıklayan *güç dengesi* ve *güvenlik ikilemi* ilkeleri yer alır (Tokatlı, 2022, s.129). Güç dengesi teorisi, devletlerin uluslararası sistem içinde, herhangi bir varlığın hakimiyet kurmasını önlemek için, ittifaklar veya askeri yetenekler yoluyla, değişmez bir şekilde dengeyi korumaya çalışacaklarını ileri sürer (Aydın, 2004, s. 49). Bu arada, güvenlik ikilemi, bir devletin güvenliğini artırmak için yaptığı eylemlerin istemeden diğerlerini tehdit edebileceği, bir silahlanma yarışına veya artan gerginliklere yol açabileceği paradoksu olabileceğini vurgular (Davutoğlu, 2011, s. 62-70). Bu durum, devletlerin yalnızca tepkisel olmadıkları aynı zamanda çevrelerindeki hem algılanan tehditler hem de fırsatlar doğrultusunda stratejiler oluşturdukları düşüncesini öne çıkarmaktadır. Temel varsayımları arasında; uluslararası sistemin *anarşik* olduğu (Kantarci, 2012, s. 60) devletlerin rasyonel aktörler olduğu, devletin temel amacının güvenlik olduğu (Karabulut, 2011, s. 62), güç dengesinin uluslararası sistemde önemli bir unsur olduğu (Dedeoğlu, 2014, s. 77) gibi konular yer almaktadır. Dolayısıyla devletlerin uluslararası sistemde benzer davranışlar sergilediği (Arı, 2013, s. 157) ileri sürülür.

1923’ten 1960’a kadar olan Türkiye-Ortadoğu ilişkileri bağlamında, neorealist bakış açısının uygulanması, bölgesel ve küresel güçlerin çekişmeli bir coğrafyada çıkarlarını nasıl yönlendirdiklerine dair uygulanan politikaların ve güç dinamiklerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Dahası milliyetçiliğin yükselişi ve II. Dünya Savaşı sonrası değişen bağlılıklar gibi kritik dönüm noktalarında Türkiye’nin Ortadoğu devletleriyle ilişkilerini etkileyen olayları incelememize ve izlediği stratejileri değerlendirmemize de imkân sağlayacaktır.

4. TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNİN TARİHİ ARKA PLANI

Siyasi sınırları coğrafi bir bütünlükten ziyade, büyük güçlerin stratejik çıkarları ve müdahaleleriyle şekillenmiş yapay bir inşa olan Ortadoğu; tarihsel süreçte güç mücadelelerinin yoğun olarak yaşandığı bir saha olarak Amerika, İngiltere, Rusya, Almanya ve Fransa gibi Batılı devletlerin dış politikasında her daim öncelikli bir önem arz etmiştir. Hatta Batılı devletler kendi konumuna göre bu coğrafyayı adlandırmışlardır. I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar Doğu’yu tanımlamak için *The Near East*, *The Middle East* ve *The Far East* olmak üzere üç farklı terimin kullanıldığı görülür. Her terim belli bir bölgeyi tanımlamak için kullanılırken, *The Near East*, Osmanlı Devleti’ni, *The Middle East*, Hindistan’ı ve *The Far East* ise Çin’i kapsamaktaydı (Davison, 1963, s. 17-18). “Middle East” (Ortadoğu) terimini kullananlardan biri Amerikalı deniz stratejisti Alfred Thayer Mahan’dır. 1902 yılında Basra Körfezi ve

²Neorealist düşüncede anarşi kavramı, uluslararası sistemi açıklamada kullanılır. Bu yaklaşıma göre devletlerin üzerinde bir güç yoktur. Yani devletler, kendi güvenliklerini sağlamada kendileri sorumludur. Bu da onları kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden aktörler haline getirir. Bkz. Waltz, K. N. (1988). The Origins of War in Neorealist Theory, *The Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 615-628. <https://doi.org/10.2307/204817>

çevresindeki İngiliz çıkarlarını tanımlamak için kullanmıştır. Kavram, bölgenin kendi kimliğinden çok, Batılı güçlerin Hindistan yolundaki stratejik duraklarını ifade etmekte kullanılmıştır. (Mahan, 1902)

Osmanlı Devleti'nin; Balkan Yarımadası'ndan Hicaz bölgesine, Kuzey Afrika'dan Kafkasya ve Kırım'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada yüzyıllarca hüküm sürmesi, bu topraklar üzerinde yaşayan toplumlarla günümüze kadar ulaşan köklü bir tarih ve kültürel bağın oluşmasına zemin hazırlamıştır. (Zürcher, 1998, s. 26-28). Devletin, çok kültürlü yapısını yansıtan en kritik bölgelerden biri, Asya ve Afrika kıtalarının kesişim noktasında yer alan geniş coğrafyadır (Mahan, 1902). Bu sahada; Asya tarafında Irak, Suriye, Filistin ve Hicaz ile Basra Körfezi hattı; Afrika tarafında ise Mısır, Libya, Tunus ve Cezayir gibi Kuzey Afrika kıyıları stratejik bir bütünlük arz etmektedir. Özellikle 20. yüzyılın başından itibaren bölgedeki enerji kaynaklarının (petrol) küresel ekonomideki öneminin artması (Yergin, 2011, s. 22-25) büyük güçlerin dikkatini bu havzaya yöneltmiş ve beraberinde derinleşen bir çıkar çatışması ile istikrarsızlık sürecini tetiklemiştir.³

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ve milliyetçi akımların kendini göstermesi beraberinde Ortadoğu'da toprak kayıplarının yaşanmasına da neden oldu. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasına göre Osmanlı birlikleri silahlarını bırakacak ve boğazlar İtilaf devletlerinin donanmalarına açılacaktı (İnalçık, 2016, s.161). Antlaşmanın 7. maddesine göre “müttefiklerin güvenliğini tehdit eden bir durum söz konusu olduğunda stratejik noktaları işgal etme hakkı” tanınıyordu (Hale, 2003, s. 28). Dolayısıyla Osmanlı Devleti Ortadoğu'daki askeri birliklerini terhis etti ve Mondros'un ilgili maddeleri doğrultusunda bölgeden çekildi. Böylece Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki siyasi otoritesi de sona erdi. Bu durum iç karışıklıklara ve milliyetçi hareketlerin güçlenmesine neden oldu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra “Ortadoğu” ayrı bir bölge olarak dünya siyasetinde yerini aldı (Oran, 2014, s. 72-73). Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmeye başlamasıyla bölge siyasi haritasında da değişimler başladı (Deveci, 2022, 43-44). 1916 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında gizli bir şekilde imzalanan “Sykes-Picot Antlaşması” bölge coğrafyasının şekillenmesindeki önemli belgelerden biridir (Akşin, 2022, s. 88). İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından 18 Mart 1915 tarihinde yapılan “İstanbul Antlaşması”, Şerif Hüseyin'e İngilizlerle yapacağı işbirliği karşılığında Mersin'den Yemen'e kadar olan bölgede “Büyük Arap Krallığı” vaadini içeren “karşılıklı işbirliği” antlaşması (Bilgin, 2016, s. 36), Yahudilere “Balfour Deklarasyonu” kapsamında Filistin'de toprak vaadinde bulunulması gibi anlaşmalarda bu durumun kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır (Boztemur, 2011, s. 72).

Bu gelişmeler neticesinde 1919 yılında yapılan Paris ve 1920 yılında yapılan San Remo Konferansları Ortadoğu'nun şekillenmesinde etkili oldu. Osmanlı topraklarının işgali beraberinde milli mücadele hareketini başlattı. Bağımsızlık ve egemenlik mücadelesi sonucunda Cumhuriyet'in ilanı ile Türkiye kendi geleceği doğrultusunda hareket etmeye başladı. İçeride yeniden yapılanmaya öncelik verilirken dış politika da barışçıl yöntemler tercih edildi.

5. CUMHURİYET DÖNEMİ İLİŞKİLER

Birinci Dünya Savaşı'nın mağlup devletleri arasında yer alan Osmanlı Devleti bu yenilginin sonucunu ağır bir biçimde ödedi. Ortadoğu bölgesinde yaşanan toprak kayıpları neticesinde bölgenin hakimiyeti kaybedildi. Toprakları işgal edilen Osmanlı Devleti'nde bağımsızlık ve egemenlik mücadeleleri başladı. 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yeni bir ulusal kimlik inşa etme sürecine giren devlet iç yapılanmaya daha fazla önem verdi (İnalçık, 2016, s. 165). Dış politikanın temelleri Atatürk tarafından özetle “Baticılık” (Çağdaşlık), “Anti-revizyonist”, “Yurtta sulh dünyada sulh” olarak belirlendi (Kili, 1998, s. 56-58). Savaş nedeniyle oluşan tahribat (toprak kayıpları, askeri gücün zayıflaması, ekonominin zarar görmesi, nitelikli insan kaybı gibi) giderilmeliydi. Dolayısıyla kuruluş döneminde devlet, dış politika da tarafsızlık politikaları izlemek suretiyle güvenlik konusuna öncelik verdi. Bölgesel ve küresel çapta gelişen olaylar ihtiyatlı politikalar doğrultusunda izlendi.

³Ortadoğu'nun dünya genelinde önem kazanmasının sebeplerinden biri de petroldür. Bölge petrol rezervleri yönünden dünyanın en zengin bölgeleri arasında yer alır. Yapılan araştırmalara göre bölge de tahmini 40 milyar ton petrol rezervi bulunmaktadır. (Bkz; Muzaffer Erendil, Çağdaş Orta Doğu Olayları, Genel Kurmay Basım evi, Ankara, 1992, s.41) Bkz; İsmet Giritli, Günümüz de Orta Doğu, Süper Güçler, Üçüncü Dünya ve Türkiye, Filiz Kitabevi, İstanbul 1988, s. 17-39)

1945'e kadar olan süreçte Türkiye dış çevrede Avrupalı güçlerle, yakın komşuları olan Balkan ve Ortadoğu devletleriyle ve Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinde hep bu doğrultuda hareket etti (Tuncer, 2021, s. 22). Dış politikada ön görülen tarafsızlık yaklaşımı doğrultusunda; 1925'te Rusya ile "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması" imzaladı (anlaşma sonradan bazı eklemeler yapılarak 1935'te on yıl daha uzatıldı). Avrupalı devletlerle barışçıl yöntemler izlendi. İngiltere, İtalya ve Fransa ile ilişkilere önem verildi. Bu durum beraberinde ticari anlaşmaları getirdi (İleri, 2005, s. 376). İtalya'nın yayılmacı tutumu karşısında Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile 9 Şubat 1934 tarihinde Balkan Paketi imzalanarak Batı'dan gelebilecek tehditlere karşı güvenlik sağlandı. Pakt, İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etti (Eyicil, 2004, s. 345). Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında 1937 yılında Sadabad Paketi imzalandı. Anlaşma taraflar arasında dostane çözümü ve birbirlerinin devlet işlerine karışmama prensibini içermektedir (Gönlübol ve Kürkçüoğlu 1985, s. 459). İtalya'nın dünya siyasetinde izlediği saldırgan tavır Türkiye'nin 1930'ların sonunda daha kuvvetli bir dış politika benimsemesine sebep oldu. 1936 yılında Montrö Konferansı'nda Türkiye, Boğazlarla ilgili olan 1923 anlaşmasının tekrar gözden geçirilmesini ve Boğazlarda asker bulundurma hakkını istedi. Türkiye'nin talepleri uygun görüldü. Türkiye savaşta iken veya savaş tehlikesiyle karşı karşıya iken boğazlardan savaş gemilerinin geçişini kontrol etme hakkını elde etti (Uçarol, 2013, s. 823). 1939'da Avrupa'da yaşanan siyasi kriz neticesinde Almanya, İtalya ve Japonya aralarında ittifak yaptılar. Türkiye' de, İngiltere ve Fransa ile ittifak yapma yoluna giderek tarafsızlık politikasını artık bıraktığını gösteren ilk adımı attı. Bu ittifak, Fransa'nın Suriye'deki İskenderun Sancağı'nı Türkiye'ye bırakmayı kabul ettikten ve burası Türk toprağı olduktan sonra yapıldı. Bu üç devlet arasında yapılmış olan "*Karşılıklı Yardım*" anlaşması, Türkiye'nin Avrupalı güçlerle bir anlaşmazlığa düştüğü takdirde İngiltere'nin ve Fransa'nın desteğini almasını ve Akdeniz de bu devletlerin içinde bulunduğu bir savaş durumunda, Türkiye'nin bu ülkelere yardım etmesini öngörmektedir. İkinci Dünya Savaşı boyunca savaşa katılması yönünde baskılara maruz kalan Türkiye, İngiltere ve Fransa ile olan anlaşmasına rağmen savaşa girmekten kaçındı. 1941'de, Almanya'nın Avrupa'daki saldırgan tavrı Süveyş Kanalı'na doğru ilerlemekteydi. Olası savaş ihtimaline karşı Almanya ile "*Dostluk ve Saldırmazlık*" anlaşması imzalandı. Sovyetler ve İngiltere ile imzalanan anlaşmalarda aynen devam etti. Savaş boyunca, hatta savaşın son zamanlarında Sovyetler tarafından aşırı baskıya maruz kaldığı zaman bile Türkiye bu dengeyi korudu. Ancak İtilaf Devletleri'nin, Birleşmiş Milletler (BM) üyeliği için tarafsız ülkelerden Almanya'ya karşı savaş ilan etmesini istemesi üzerine Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde Almanya'ya savaş ilan etti böylece Birleşmiş Milletler üyeliğine seçildi (İleri, 2005, s. 378-379).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir sürece giren dünya ABD ve Sovyetlerin başı çektiği çift kutuplu yapı doğrultusunda biçimlendi (Lewis, 1998, s.124-126). Etkisi tamamen ortadan kalkmamakla birlikte Sovyetlerin dağılmasına kadar "*Soğuk Savaş Dönemi*" olarak geçen bu dönem Türkiye'nin dış politika araçlarını şekillendirmesinde de etkili oldu (Sander, 2014, s. 201-202). Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet baskısıyla mücadele etti. Mart 1945 yılında Sovyetler, Türk-Sovyet anlaşmasını feshetti. Haziran ayında da Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı istedi. Daha sonra Montrö Boğazlar Anlaşmasının tekrar gözden geçirilmesini talep etti. (Kamel, 2014, s. 40)

Sovyetlerin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'ya yönelik politikaları beraberinde ABD'nin de bu bölgeler de Sovyet tehdidine yönelik strateji geliştirmesine neden oldu. ABD, Türkiye ve Yunanistan'a yardım kararı aldı. "Truman Doktrini" doğrultusunda yardım edildi (Kamel, 2014, s. 40) 1947'de Truman doktrini ile başlayan ABD yardımları Marshall planı doğrultusunda devam etti (Karpas, 2012, s. 205). Bu durum beraberinde ABD'nin ve Batılı devletlerin Türkiye'nin iç ve dış politikasında daha fazla yer bulmasıyla sonuçlandı.

Dış politikasında Sovyetlere karşı yalnız başına mücadele eden Türkiye, Amerika'nın desteği doğrultusunda yeni bir savunma stratejisi oluşturdu. Amerika'nın müttefiki olarak Batılı devletlerle ilişkilere önem verdi. Batı ile kurulan yakınlık Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne üye olması ve 1952 yılında NATO'ya kabul edilmesiyle daha da yoğunlaştı (Yeşilbursa, 1999, s. 76). Bu gelişmeler Türkiye'nin Batılı olmuş bir devlet anlayışını güçlendirdi. Dış politika yaklaşımlarında '*Batıya yönelmiş bir devlet*' değil, '*Batılı olmuş bir devlet*' anlayışı oluştu (Bağcı, 1990, s. 87-92).

Türkiye Batı ittifakı çerçevesinde dış politikasını biçimlendirdikten sonra yakın çevresinde güvenliği sağlamaya yönelik adımlar attı. Yunanistan ile güvenlik konularına ilişkin görüşmeler gerçekleştirdi. Yunanistan'ın olumlu yaklaşımı sonucu 1953 yılında Yugoslavya ile de görüşüldü. Taraflardan birine

yapılan bir saldırı da ortak dayanışma ve iş birliğini öngören antlaşma 28 Şubat 1953'te Ankara'da üç devletin dışişleri bakanı tarafından imzalandı. Eisenhower dönemiyle Ortadoğu politikasını gözden geçiren ABD, "Ortadoğu Komutanlığı" ve "Ortadoğu Savunma Örgütü" nün yeterince işlevsel olmadığını gördü. Bölgedeki etkinliğini arttırmak isteyen ABD yönetimi dönemin Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ve Yakın Doğu ve Ortadoğu Güvenlik Sorumlusu Harold E. Stassen'i yeni temaslarda bulunmak üzere Ortadoğu ve Güney Asya'ya gönderdi (Serbest, 2003, s. 55). ABD heyeti Mısır, İsrail, Suudi Arabistan, Irak, Suriye, İran, Hindistan, Pakistan, Yunanistan, Türkiye ve Libya'yı ziyaret etti. 25-27 Mayıs tarihlerinde Türk heyetiyle görüşüldü (Türkmen, 2017, s. 544). Türk heyeti Dulles'a Sovyetlerden gelebilecek tehdidin bölge açısından risk oluşturduğunu ve Arapların bu tehlikenin farkında olmadığını dolayısıyla Arapların Ortadoğu'nun savunmasını sağlayamayacakları ifade edildi. Heyet, Ortadoğu'da kurulacak yeni savunma sisteminin Türkiye temelinde kurulması gerektiğini ve Pakistan'ın da bu sisteme dahil edilmesi gerektiğini savundu (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s.620). Dulles Türk heyetinin görüşüne katılmakla birlikte Arap devletleriyle ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini ifade etti.

Dulles'in görüşüne göre Türkiye, Irak ve İran Arap devletlerine kıyasla komünizm tehlikesinin daha fazla farkındaydı. Ortadoğu bölgesinde Arap ülkelerinin de katılabileceği ortak bir savunma sistemi kurulabilirdi. Bu sistem zamanla üye sayısını arttırabilirdi (İleri, 2005, s. 376-377). Dulles böyle bir sistemin zorlayarak değil ancak "ortak kader ve ortak düşman" anlayışı doğrultusunda yapılabileceğini ileri sürdü (İleri, 2005, s. 376-377). Ortadoğu gezisinden sonra 1 Temmuz 1953 tarihinde Ulusal Güvenlik Konseyinde konuşma yapan Dulles, "Kuzey Kuşağı" kavramını ifade etti (Yeşilbursa, 2001, s. 81-83) SSCB tehdidinin farkında olan ülkeler tarafından yeni savunma sisteminin kurulması gerektiğini söyledi. Yeni savunma sisteminin ilk uygulaması olarak 28 Aralık 1953 tarihinde ABD ile Pakistan arasında "teknik ve ekonomik yardım" konularına ilişkin bir antlaşma imzalandı (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 620-621). ABD ile imzalanan antlaşma doğrultusunda ulusal güvenlik konusunda kendini güvende hisseden Pakistan, Türkiye ile 18 Şubat 1954 tarihinde ortak bir demeç yayınlamaya bir savunma antlaşması imzalayacaklarını duyurdular. Bu duruma tepki gösteren SSCB antlaşmanın bir NATO girişi olduğunu açıklayarak bölge güvenliğini tehlikeye sokan bir girişim olarak değerlendirdi. Benzer bir tepki Mısır tarafından da gösterildi. İran antlaşmaya katılmayacağını açıklarken Irak çekimser bir tavır sergiledi. Tüm bu gelişmelere rağmen taraflar arasında 2 Nisan 1954'te Karaçi'de iş birliği Antlaşması imzalandı. Böylece ABD'nin öngörüsü doğrultusunda Ortadoğu'da güvenliğe ilişkin bir adım atılmış oldu (Gönlübol, 1996, s. 253). Pakistan ile yapılan antlaşmadan sonra Başbakan Adnan Menderes ABD'ye gitti. Menderes ABD'de verdiği bir demeçte "İsrail'in varlığı gerçeğini tanımak Arap devletleri için bir gerekliliktir" açıklamasını yaptı. Arap devletlerinin hassas noktası olan bu konu Türkiye'nin Ortadoğu politikasını "Soğuk Savaş" doğrultusunda oluşturduğunu ortaya koyuyordu. Özellikle ABD gibi batılı devletlerle yapılan iş birliği Arap devletlerinin dikkatini çekiyordu. Menderes ABD'den döndükten sonra Mısır ve İngiltere arasında 27 Temmuz 1954 tarihinde bir antlaşma imzalandı (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 622). İngiltere'nin Süveyş Kanalı'ndan çekilmesini içeren antlaşma, Arap devletleri arasında olumlu karşılandı. Bu durum, Mısır'ı Arap devletleri nezdinde önemli bir konuma getirdi. Antlaşmanın Arap devletleri açısından öneminin farkında olan Adnan Menderes Ortadoğu güvenliğine ilişkin Mısır'la görüşme isteğinde bulundu fakat bu talep Kahire tarafından kabul görmedi. Nasır'ın bu tutumu Batıyla entegre olmuş güvenlik antlaşmalarına sıcak bakmadığı şeklinde algılandı (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 622-623).

Mısır girişiminde istediği sonucu alamayan Adnan Menderes hükümeti Batılı devletlerle iletişime açık olan Irak ile diyaloga geçti. Nisan 1954'te ABD'yle bir antlaşma imzalayan ve askeri alanda yardım alan Irak güvenlik konusunda iş birliğine yakın görünüyordu (Yeşilbursa, 2001, s. 91). Türkiye ve Pakistan arasında imzalanan antlaşmada her ne kadar çekimser kalmış olsa da İngiltere ve Mısır arasında yapılan antlaşma Irak'ın elini güçlendirmişti. 12 Eylül 1954'te Nuri Sait Paşa, hükümeti kurduktan sonra Batı'yla ilişkilere önem verdi. İngiltere dönüşü Türkiye'ye uğradı. Taraflar arasında güvenlik ve Batı ile iş birliği konuları görüşüldü. Yapılan bu ziyaretin ardından Adnan Menderes ve Fuat Köprülü 6-14 Ocak 1955 tarihlerinde iade-i ziyarette bulunmak üzere Bağdat'a gitti. Taraflar arasında savunma ve iş birliğine ilişkin konular görüşüldü. Görüşme sonrası taraflarca ortak bildiri yayınlandı (Gönlübol, 1996, s. 260). Antlaşma bölgeden veya bölge dışından gelebilecek saldırılara karşı iş birliğini amaçlıyordu.

Irak ziyareti olumlu geçen Menderes bölgedeki diğer devletleri de antlaşmaya dahil edebilmek için Bağdat'tan sonra sırasıyla Suriye ve Lübnan'ı ziyaret etti. Her iki ülke de Menderes'in önerisini reddetti. Verilen olumsuz cevaplarda Mısır'ın tavrı etkili oldu. Türkiye ve Irak arasında yapılan bu ortak bildiriye tepki gösteren bir başka ülke de İsrail'di. Araplarla kurulan yakınlık İsrail'in güvenlik politikalarında endişeye neden oluyordu (Fırat ve Kürkcüoğlu 2018, s. 623-624).

Arap ülkelerinden ve İsrail'den gelen olumsuz tepkilere rağmen ABD ve İngiltere'nin verdiği destekle Türkiye ve Irak arasında 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta karşılıklı iş birliği antlaşması imzalandı. 25 Şubat'ta Amerika Dışişleri Bakanlığı resmi bir tebliğ yayınlarak antlaşmadan duyulan memnuniyeti ifade etti (Gönlübol, 1996, s. 260). Türkiye ve Irak imzalanan iş birliği antlaşmasının tüm devletlere açık olduğunu bildirdi. Antlaşmaya katılabilmek için taraflarca tanınan devlet olma yeterliydi (Kiraz, 2020, s. 316). Bu durum Irak tarafından tanınmayan İsrail'in pakta girmesinin önünü kesmiş aynı zaman da paktın oluşumunu destekleyen İngiltere gibi ülkelerin pakta dahil olabilmesinin önünü açmıştı (Sanjian, 1997, s. 237-240). Böylelikle 4 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan, 3 Kasım 1955'te İran pakta dahil olan ülkeler arasında yer aldı (Karpat, 2012, s. 204).

Dış politika' da Batı yönlü siyaset güden Türkiye bu tutumunu 18-24 Nisan 1955 tarihinde bağımsızlıklarını yeni kazanan Asya ve Afrika devletlerini bir araya getiren Bandung'ta toplanan "Bağılantısız Ülkeler Zirvesi" nde açıkça dile getirmiştir. Bandung zirvesine katılan dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu tarafsız bir politika gütmeyi amaçladığını, komünizm tehlikesine karşı Batı ile iş birliğinde bulunulması gerektiğini savunmuştur. Türkiye bu tutumunu Ortadoğu bölgesinde meydana gelen çatışma ve krizlerde Batılı devletlerle hareket ederek sergilemiştir (Sinkaya, 2011, s. 83). Örneğin 1954 yılında başlayan Cezayir bağımsızlık hareketi Fransa'nın iç meselesi olarak görülürken (Sönmez, 2010, s. 289-318), 1956 yılında başlayan Süveyş Kanalı sorunun da Mısır'ın yaklaşımı eleştirilmiştir. Ortadoğu'ya yönelik izlenen bu politikalar Araplar ve Bağılantısızlar nezdinde de Türkiye'nin Batı yönlü dış politikalara daha fazla önem verdiğini göstermiştir (Papuççular, 2023, s. 145).

26 Temmuz 1956'da Mısır'ın Süveyş Kanalı Şirketi'ni ulusallaştırması Batılı devletleri stratejik düzeyde olumsuz olarak etkiledi (Akşin, 2022, s.358). Bu durum Batılı devletlerin Uzak Doğu ile bağlantısının zorlaşması anlamına geldiği gibi petrol sevkiyatını da olumsuz olarak etkileyecekti (Akşin, 1998, s.121-122). Ortadoğu üzerinden sağlanan petrolün yaklaşık %50'si Süveyş Kanalı'ndan geçmekteydi. İngiltere ise petrol gereksiniminin yaklaşık %85'ini Süveyş Kanalı ile sağlamaktaydı (Serbest, 2003, s. 89). Mısır'ın almış olduğu karar beraberinde İngiliz hükümetini askeri bir operasyon yapılması yönünde harekete geçirdi. İngiltere'nin aksine ABD yönetimi Süveyş Kanalı'nın ulusallaştırılmasının savaş sebebi olarak görülmemesi gerektiğini öngörüyordu. Eisenhower, Dışişleri Bakanı Dulles'i sorunun barışçı yollardan çözümü için Londra'ya gönderdi. İki Batılı güç sorunun çözümü için 16 Ağustos 1956'da Londra'da uluslararası bir konferans düzenlenmesi konusunda anlaştı. Yaşanan bu durum karşısında Mısır Sovyetler Birliğine yakınlık gösterdi. Sovyet filosunun 16 Ağustos tarihinde İskenderiye'ye geleceği haberi yayıldı. Başkanlık seçimlerinin yaklaşmasıyla birlikte Sovyetlerle çatışmaya girmek istemeyen ABD, Mısır'a düzenlenecek askeri operasyona sıcak bakmıyordu. ABD bu tavrını Londra Konferansı'nın yapılacağı günlerde Süveyş Kanalı'ndan geçen bir Amerikan gemisinin Mısır'a kanal geçiş parası ödemesiyle belli etmiş oldu (Serbest, 2003, s. 89).

Londra'da 22 Ağustos 1956 tarihinde yapılan konferansa 22 ülke katılım gösterdi. Çözüm merkezi konumunda olan Mısır İngiltere'nin davetine rağmen konferansa katılmadı. Konferansta ağırlıklı olarak ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in önerdiği plan konuşuldu (Fırat ve Kürkcüoğlu 2018, s. 627). Önerilen plana göre; kanal sınırlama olmadan her devlete açık olmalı, kanal geçişlerinden Mısır devletine makul bir gelir sağlanmalı, kanalın yönetimi Mısır'ın da içinde yer aldığı Birleşmiş Milletler (BM)'e bağlı uluslararası bir antlaşmayla kurulacak kuruluşça yönetilmeliydi. Dulles'in ileri sürdüğü yöntemi "yayılcılık" olarak eleştiren SSCB Süveyş Kanalı'ndan yararlanan ülkelerin katıldığı daha geniş bir konferans yapılmasını önerdikten sonra kanalın uluslaştırılmasını Mısır'ın egemenlik hakkı doğrultusunda ele alınması gerektiğini ve hiçbir devletin karışma hakkı olmadığını savundu (Fırat ve Kürkcüoğlu 2018, s. 627).

Türkiye konferans süresince Batılı devletlerle hareket etti. Dulles'in önerdiği ve üzerinde durduğu planın Mısır'ın egemenliğine zarar vermediğini belirtti. Oysa Mısır Türkiye'den Montrö Boğazlar

sözleşmesi kapsamında benimsenen esaslar doğrultusunda hareket etmesini bekledi. Mısır'ın bu beklentisini anlayan Türkiye, Süveyş Kanalı'nın kendine özgü yapısı nedeniyle farklılık arz ettiğini Boğazlar konusuna benzemediğini vurgulayarak çelişkiden kurtulacağını düşünüyordu. Öte yandan Dulles planına değişiklik öneren devletler grubunda yer alarak Mısır, Suriye, Irak, Suudi Arabistan ve Ürdün nezdinde dikkat çekmemeye çalıştı. Türkiye, İran, Habeşistan ve Pakistan Mısır'ın egemenlik hakkına saygı ilkesinin ayrı bir madde olarak metne konulması gerektiğini önerdiler (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 628). Öneri kabul edildikten sonra çoğunluk görüşü olarak benimsendi. Londra Konferansı sonucu kabul edilen esaslar Mısır tarafından kabul görmedi. Nasır, Süveyş Kanalı'nın uluslararası denetime tabii tutulmasını kabul etmeyeceğini ve kanal üzerindeki egemenliğinden vazgeçmeyeceğini ifade etti. Eğer bu konularda Mısır'ın egemenliği tanınırsa kanalın kullanımını bütün ülkeler için garanti edeceğini bildirdi. Mısır ile yapılan görüşmelerden olumlu yanıt alınamaması üzerine Dulles planını kabul eden 18 ülke tarafından 19-21 Eylül 1956'da İkinci Londra Konferansı yapıldı. Görüşmeler sonunda "Süveyş Kanalı Kullanıcıları Birliği"nin kurulmasına karar verildi. Japonya, Etiyopya, Pakistan kurulan birliğe üye olmazken Türkiye kurulan Birliğe üye olacağını açıklayarak Batı yanlısı bir tutum sergiledi (Serbest, 2003, s. 92).

İkinci Londra Konferansından sonra İngiltere ve Fransa konuyu Birleşmiş Milletler (BM)'e götürdü. Sorunun burada çözülmemesi üzerine güç kullanarak sorunu çözüme yolunu tercih ettiler. İsrail ile gizli askeri plan yapan bu iki ülke, İsrail'in Mısır'a saldırmasını ve bu doğrultuda kanala müdahalede bulunmayı kararlaştırdılar. 29 Ekim 1956'da İsrail'in Mısır'a saldırmasıyla savaş başladı (Erhan, 2010, s.154). Tarafların aralarında yaptığı gizli antlaşma doğrultusunda Fransa ve İngiltere zaman kaybetmeden Mısır ve İsrail'e ultimatom göndererek savaşa son vermelerini ve kanalın her iki tarafında 10'ar millik bir alanın gerisine çekilmesini istediler. Verilen notayı İsrail kabul ederken Mısır kabul etmedi. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa Mısır'a saldırdı. Yapılan bu saldırı dünya kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. ABD ve SSCB iki ülkeyi saldırgan olmakla suçladı. ABD'nin bu tavrı özellikle İngiltere tarafından beklenilmeyen bir durumdu. Uluslararası baskılar neticesinde İngiltere ve Fransa 3 Aralık 1956'da Mısır'dan çekileceklerini açıkladılar. Böylelikle Süveyş Kanalı'nın Mısır tarafından uluslaştırılması süreci tamamlanmış oldu (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 628).

Süveyş krizinin ortaya çıktığı dönemde ABD'nin yakın ilişki kurduğu İngiltere ve Fransa'yı saldırganlıkla suçlaması bu ülkelerin beklemediği bir durumdu. Bu olay, Amerika'nın uluslararası alanda oluşturmaya çalıştığı yaklaşıma karşı bozucu davranışlara izin vermeyeceğinin bir kanıtı görülebileceği gibi küresel alanda başat bir rol oynadığının göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

Bağdat Paketi üyesi olan İngiltere'nin Mısır'a saldırması pakt üyelerini rahatsız etti. İngiltere ve Fransa'nın bu saldırgan tutumu karşısında pakt üyeleri İngiltere'yi davet etmeden 7 Kasım 1956'da Tahran'da toplandı. Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler değerlendirildi. Görüşmeler sonucu üyelerce ortak bildiri yayımlandı. Bildiri de İsrail'in saldırısı kınandı. Mısır'ın egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına saygı gösterilmesi ve buna uygun davranılması istendi. ABD'nin BM nezdinde girişimde bulunmasının memnuniyet verici olduğu belirtildi. Filistin'in 1947 yılındaki bölünme kararına atıf yapılarak tarafların bu çerçevede görüşebileceği belirtildi. Pakt genel mahiyette Ortadoğu'daki Arap devletlerini destekler bir tutum sergiledi (Serbest, 2003, s. 99). 10 Kasım 1956'da Başbakan Adnan Menderes, İngiliz büyükelçisiyle görüştü. İngiltere'nin toplantıya davet edilmemesinin yaşanan gelişmelerden dolayı geçici bir durum olduğu ve karşı bir davranış olmadığı belirtildi (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 628-629).

Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmeler karşısında Türkiye dış politikada her ne kadar dengeli olmaya çalışsa da Batıyla ilişkileri öncelik taşıdı (Tellal, 2005, s. 50). İngiltere ve Fransa'ya karşı ılımlı bir yaklaşım sergiledi. İsrail'e karşı sert bir tutum izledi. 26 Kasım tarihinde İsrail büyükelçisi geri çekilerek ilişkiler maslahatgüzar seviyesine indirildi (Fırat ve Kürkçüoğlu 2018, s. 628-629).

Türkiye'nin Batı eksenli Ortadoğu politikası, 1957 yılında ABD tarafından Ortadoğu'da komünizmin yayılmasına karşı geliştirilen Eisenhower doktrini benimsenerek devam etti (Ahmad, 2010, s. 131). Doktrinin; ekonomik ve askeri alanlarda Ortadoğu ülkelerine destek verilmesi ve komünizmi benimseyen bir ülkeden gelecek silahlı saldırılar karşısında ABD'nin askeri yardımda bulunması (Armaoğlu, 2014, s. 453-454) gibi konuları içermesi Menderes hükümeti tarafından olumlu bir gelişme olarak görüldü (Erhan, 2018, s. 568). Bu durum Bağdat Paketi üyesi olan Irak ve İran tarafından da olumlu

karşılandı. Doktrine sıcak bakan ülkeler arasında Libya ve Lübnan'da yer aldı. Mısır ve Suriye ise doktrini, Ortadoğu devletlerinin içişlerine müdahale ve emperyalist yayılım isteği olarak gördü. Ürdün'de başlarda doktrine karşı olmasına rağmen ABD'nin Ürdün'e yönelik ılımlı yaklaşımı ve yardımları sonucunda ABD ile ilişkilerini geliştirmeye başladı (Armaoğlu, 2014, s. 456). Ürdün ile ABD arasında ilişkilerin gelişmesi üzerine Türkiye Ürdün'ün Bağdat Pakti'na girmesine yönelik adımlar attı. Irak ile Ürdün'ü birbirine yakınlaştırma gayretine girdi. Taraflar arasında yapılan görüşmeler neticesinde Irak ve Ürdün 14 Şubat 1958 tarihinde "*Arap Birliği*"ni kurmaya karar verdiklerini açıkladılar. Bu iki ülkenin birleşme kararı 1 Şubat 1958'de "*Birleşik Arap Cumhuriyeti*"ni kuran Mısır ve Suriye'nin tepkisini aldı (Armaoğlu, 2014, s.462).

Ortadoğu bölgesinde meydana gelen bu gelişmeler Eisenhower doktrinine karşı olan Mısır ve Suriye'nin Sovyetler Birliği'ne yakınlık duymasına neden oldu. Suriye'den bir heyet Moskova'ya giderek, Sovyetlerle bazı antlaşmalar yaptı. Antlaşmalar doğrultusunda Sovyetler Birliği, askeri ve ekonomik alanlara ilişkin 500 milyon dolar düzeyinde yardımda bulunacaktı. Taraflar arasında yapılan antlaşmalar, Suriye'de karayolu, demir yolu, liman ve havaalanı yapımı ve inşası gibi konuları da kapsamaktaydı. Antlaşmadan sonra Suriye, komünist yanlısı Afif El-Bızri'yi Genelkurmay Başkanı yaptı. Sovyetler, Suriye ile yaptığı antlaşma doğrultusunda Çarlık Rusya'sı zamanından beri ilk defa Ortadoğu ülkesinde kendini gösteriyordu (Armaoğlu, 2014, s.458) çünkü bu antlaşmayla birçok Sovyet askeri Suriye'de bulunacaktı. Yaşanan bu gelişmeler ABD yanlısı dış politika güden Türkiye, Irak, İran, Ürdün, Lübnan ve İsrail gibi birçok ülkede tedirginliğe neden oldu. Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin Türkiye'ye gelerek ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy Henderson, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile bir dizi görüşme gerçekleştirdi. Yapılan görüşmelerde ABD Başkanı Eisenhower'ın gönderdiği mesajda iletildi. Mesajda Suriye üzerinden gelecek saldırı karşısında askeri bir harekate girişmek zorunda kalınması halinde Amerika'nın kendilerine silah yardımı yapacağı bildirildi (Armaoğlu, 2014, s.459). Müttefiklerine olan desteğini göstermek isteyen Amerika, İncirlik Üssü'ne asker gönderdiği gibi 6. Filo da Doğu Akdeniz'e gelmek üzere harekete geçti. Amerika'nın bu desteği karşısında 1957 Seçimlerine hazırlık yapan Menderes hükümeti Suriye sınırına yakın bölgelere asker ve mühimmat sevk ederek hem iç politikada etkinliğini artırma (Ahmad, 1996, s. 70) hem de dış politika da Suriye'ye uyarı da bulunmak istedi. Türkiye'nin bu girişimi SSCB'yi rahatsız etti. Sovyetler Türkiye'ye uyarıda bulunarak Suriye'ye karşı herhangi bir askeri girişimde bulunulmaması ifade edildi. Sovyetlerin tehditleri karşısında Amerika'nın Türkiye'den yana tavır sergilemesi Sovyetleri daha temkinli olmaya yöneltti. Bölge de yaşanan gerginlik bölge ülkelerinin yaşadığı olaylar doğrultusunda ciddi problemlerle karşılaşmadan Ekim ayı sonunda sona erdi. Mısır ve Suriye'nin oluşturduğu "*Birleşik Arap Cumhuriyeti*" oluşumu taraflar arasında tam bir uyum sağlayamasa da Türkiye'nin daha ılımlı yaklaşmasına, Ürdün'ün içerde yaşadığı sorunlar nedeniyle Suriye'ye karşı yumuşamasına zemin hazırladı. Bununla birlikte Suudi Arabistan'ın Suriye ve Türkiye arasında gerginliği azaltacak girişimlerde bulunması da normalleşme sürecinde etkili oldu (Armaoğlu, 2014, s.460).

Sovyetlerle yakınlaşan Nasır, İşçi Bayramı'nı kutlamak üzere Mayıs 1958'de Moskova'ya gitti. Uzun süren bu seyahatin sonunda taraflarca ortak bir bildiri yayınlandı. Deklarasyon'da Sovyetler Birliği'nin Asya ve Afrika halklarının bağımsızlıklarını destekleyeceği, Mısır'a mali ve teknik konulara ilişkin 100 milyon dolar düzeyinde yardımda bulunulacağı ve Mısır'ın Sovyet dış politikasını destekleyeceği açıklandı (Sisav, 1992, s. 33). 14 Temmuz 1958'de bölgede önemli bir olay daha meydana geldi. Irak'ta Arap milliyetçisi bir grup subay General Kasım liderliğinde Başbakan Nuri Said ile Kral Faysal'ı öldürerek iktidara geldi (Çetiner, 1995, s. 81). General Kasım *The Times* gazetesine verdiği demeçte yeni yönetimin amaçları ve devrimin niteliğini açıklarken; devrimin birdenbire oluşmadığını Irak'ta yaşanan gelişmeler nedeniyle yapıldığı, yapılan devrimin Batı'ya karşı yapılmadığı, Krallık yönetiminin ülkenin gelişmesini sağlayamadığı, Irak halkının yaşam şartlarının düzeltilmeyeceği ve bir hukuk devleti kurulacağı, Irak'ın kendisine yakınlık gösteren ülkelerle dost olacağı ifade edildi (Serbest, 2003, s.117). General Kasım liderliğindeki yeni Irak yönetimi olası saldırılara karşı 19 Temmuz tarihinde *Birleşik Arap Cumhuriyeti* ile birleşmeye giderek Bağdat Pakti'ndan ayrıldı (Sisav, 1992, s. 34). Dolayısıyla Batı yanlısı rejimin sona ermesi Sovyetlere yeni iş birliklerinin de kapısını aralamış oldu.

Irak'ta meydana gelen gelişmeler Bağdat Pakti üyelerini tedirgin etti. Özellikle komşusunda meydana gelen darbe ve Sovyet baskısının üzerinde daha fazla artacağı endişesi Türkiye'yi daha fazla tedirgin etmeye başladı. Suriye ile yaşanan krizden sonra Irak ile de olası bir kriz yaşama durumu Ankara'yı

yeni önlemler almaya yöneltti (Avcıoğlu, 1969, s. 435-437). İran ve Pakistan'a Irak'a müdahale etme çağrısı yapıldı ama Bağdat Paketi üyeleri bu teklife sıcak bakmadı. Bunun üzerine Menderes Irak sınırına kolordu göndermek istedi fakat Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Dışışleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bunun doğru bir hareket olmadığını Irak'a savaş ilanı olacağını belirterek Irak sınırına askeri birlik gönderilmesini onaylamadılar. Irak'taki darbe girişiminden sonra Türkiye, İran ve Pakistan 16 Temmuz tarihinde ABD başkanı Eisenhower'a ortak bir mesaj göndererek Lübnan'da uygulanan Eisenhower Doktrinin Irak'ta da uygulanmasını istediler. Yaşanan gelişmelerden tedirgin olan İsrail'de ABD'den bölgede bulunan Batı yanlısı yönetimlerin desteklenmesini istemiş ve silah yardımı talep etmiştir (Serbest, 2003, s.118).

Irak darbesinin ardından 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da Bağdat Paketi üyeleri (Türkiye, İran ve Pakistan) ile Amerikalı temsilciler Ortadoğu'daki gelişmeleri değerlendirmek üzere bir araya geldiler. Irak'taki olaylar nedeniyle paktın merkezi Ankara'ya alındı ve ismi *Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO)* olarak değiştirildi. Yeni Irak yönetimine Batı'nın ılımlı yaklaşım sergilemesi Türkiye'nin de tavrının değişmesine neden oldu (Serbest, 2016, s. 415). Türkiye isteksiz de olsa ABD, İngiltere, Almanya, İtalya gibi batılı ülkelerin Irak rejimini tanımasıyla 31 Temmuz'da yeni yönetimi tanımak zorunda kaldı. Pakt üyeleri CENTO adıyla 7-9 Ekim 1959 tarihinde Washington'da bir araya geldiler. Toplantıda Amerika'nın desteği üzerinde durularak CENTO'ya üyelik çağrısı yapıldı. Ortadoğu devletlerinin tepkisini çekmek istemeyen ABD üyelik önerilerini kabul etmedi (Serbest, 2016, s. 415-418).

Irak'ta yaşanan gelişmelerden tedirgin olan Lübnan Cumhurbaşkanı Kamil Şamun ABD'den yardım talebinde bulunmuştur. Bölgede yaşanan gelişmelerin "*etki yayılımından*" tedirgin olan Başkan Eisenhower, Cumhuriyetçi ve Demokratlardan oluşan kongre üyeleri ile bir toplantı gerçekleştirmişti. Dışışleri Bakanı John Foster Dulles ve kardeşi CIA Başkanı Allen Dulles tarafından Lübnan'da komünist yanlısı bir iktidarın yönetime gelmesi durumunda Ortadoğu'da Amerika'nın aleyhine gelişmelerin yaşanabileceği ifade edilmiştir (Serbest, 2003, s. 125). Lübnan'a asker gönderme kararı alan Başkan Eisenhower Irak darbesinden bir gün sonra Amerikan deniz piyadeleri Lübnan'a çıkartma yapmış yapılan çıkartmanın gerekçesi olarak Lübnan Cumhurbaşkanı Şamun'un "Lübnan'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunması" için yardım talebinde bulunduğunu söylenmiştir.

ABD'nin Lübnan'a asker gönderme kararı Türkiye başta olmak üzere *CENTO* üyeleri tarafından memnun edici bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (Serbest, 2003, s. 125). Lübnan'a yapılan askeri çıkartmadan sonra Ortadoğu'daki gelişmeleri yakından takip etmek isteyen ABD, dönemin Dışışleri Bakan Yardımcısı Robert Murphy'yi bölgeye göndermiştir. Murphy Sovyetlere yakın duran Ürdün, Irak ve Mısır'a ziyaretlerde bulunmuş ve bu ülkelerin tedirgin olup Sovyetlere yaklaşmaması için yapılan çıkartmanın nedenleri anlatılmıştır. Murphy'nin Ortadoğu ziyaretinin temel amaçlarından biri de görev süresi dolacak olan Lübnan Cumhurbaşkanı Şamun'u yeniden aday olmaktan vazgeçirmek ve onun yerine hem Arapların hem de batı yanlısı kesimin destekleyeceği bir aday bulmaktır. Murphy Lübnan'da gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda ismi öne çıkan Lübnan Ordusu Başkomutanı General Şehab için gerekli zemini hazırladı. Lübnan Parlamentosu 31 Temmuz 1958'de General Şehabı Cumhurbaşkanı olarak seçti (Şahin, 2012, s. 496). Şamun'un görev süresi 23 Eylül'de dolunca yerine yeni Cumhurbaşkanı geldi. Şehab, hükümeti kurma da milliyetçi lider Raşit Kerami'yi görevlendirdi. Bu durum Şamun yandaşlarını rahatsız etti ve ülkede çatışmaların yaşanmasına neden oldu. Amerika olaylara müdahale ederek çatışmaların büyümesine engel oldu. Ülkede yaşananlar nedeniyle yeni hükümet 15 Ekim 1958'de kurulabildi. Raşit Kerami başkanlığında kurulan yeni hükümetin ilk icraatlarından biri Şamun dönemi benimsenen Eisenhower yaklaşımını terk etmek oldu. Lübnan'ın bağımsızlığı vurgulanarak, Lübnan halkının isteği dışında Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılımın söz konusu olmadığı açıklandı (Armaoğlu, 2014, s. 462).

1958 Lübnan Buhranı sırasında ABD'nin Ortadoğu politikalarını eleştiren Sovyetler Birliği bu rahatsızlığını Sovyet lider Kruşçev'in Eisenhower'a gönderdiği mektupta dile getirmiştir. Kruşçev mektupta "hiçbir devletin küçük ülkelerin bağımsızlığını ve güvenliğini sağlamak adına o ülkenin içişlerine müdahale hakkı olmadığını" belirtmiştir (Armaoğlu, 2014, s. 461-463). ABD yapılan müdahaleyi Eisenhower Doktrini kapsamında açıklamaya çalışsa da Sovyetler Birliği bu durumu Lübnan'a yapılan bir müdahale olarak görmüştür.

ABD ile ilişkilerin 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren istenilen düzeyde gitmemesi Türkiye’yi dış politika da yeni arayışlara yönlendirdi. Özellikle ekonomik yardım ve krediler konusunda beklenen desteğin sağlamaması mali sıkıntıların daha fazla artmasına neden oldu. Bu durum beraberinde Demokrat Parti yönetiminin bütçe açığı ve enflasyona neden olan devlet destekli ekonomik kalkınma uygulamalarına ağırlık vermesine neden oldu (Ahmad, 2010, s.138). 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren küresel pazarda tarımsal üretimin değerinde meydana gelen azalma neticesinde dış kredilere yönelim başladı. Bütçede oluşan açık nedeniyle 1958 yılında dolar karşısında Türk lirasının değeri düşürüldü. 1 dolar 2,8 TL’den 9 TL’ye çıkarıldı (Kösebalan, 2014, s.159-160). Yaşanılan ekonomik krizden çıkmak için Türkiye müttefik olarak gördüğü ABD’den Ekim 1959’da 300 milyon dolar kredi istedi fakat bu talep reddedildi. CENTO üyeliği doğrultusunda ABD 10 milyon dolar verirken İngiltere’de 5 milyon pound verdi. Bu durum ekonomik kriz yaşayan Menderes hükümetini Sovyet kredisine başvurmak için Sovyetler Birliği’ne yakınlaştırdı. Temmuz 1960 yılında Sovyetlerle diyaloga geçileceği deklare edildi (Kösebalan, 2014, s. 160). Dış politikada denge oluşturmak isteyen Menderes hükümeti aynı zamanda Avrupalı devletlerle ilişkileri geliştirmeye de önem verdi. Bu doğrultuda DP iktidarı Yunanistan’ın ardından 31 Temmuz 1959 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)’na başvuru yaptı (Özer, 2009, s. 91). Bu durum ABD’yi dengelemeye yönelik siyasi ve mali konularda bir dış politika stratejisi oluşturma şeklinde düşünülebilir. Fakat bu gelişmeler neticelendirilemeden Ortadoğu’daki komşularında meydana gelen gelişmelerin bir benzeri de Türkiye’de yaşandı. Özellikle Demokrat Parti’nin 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren yaşadığı sosyal ve ekonomik sorunlar neticesinde 27 Mayıs 1960 askeri darbesi yapıldı ve Demokrat Parti dönemi sona erdi.

6. 1923-1960 DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ NEOREALİST YAKLAŞIM DOĞRULTUSUNDA ANALİZİ

Kurtuluş Savaşı ile bağımsızlığını kazanan Türkiye Cumhuriyeti dış politikasında “barış” ve “tarafsızlık” temelli “itidalli” stratejiler izleyerek yol almaya çalışmıştır (Kılınç, 2016, s. 71). Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte ilk dönemlerinde yeni bir ulusal kimlik oluşturma gayretine giren devlet iç yapılanmaya daha fazla önem vermiştir (Sinkaya, 2011, s. 80). Uluslararası sistem içinde varlığını korumaya ve devam ettirmeye yönelik adımlar atılarak sistem içinde varlığın devamı amaçlanmıştır.

Neorealist yaklaşım doğrultusunda Türkiye’nin 1923-1960 dönemi dış politika uygulamaları incelendiğinde uluslararası alanda meydana gelen olaylar doğrultusunda hareket edildiği görülür. Neorealistlerce ifade edilen uluslararası alanın “anarşik” yapısı beraberinde devletlerin güvenlik konusuna önem vermesine neden olmuştur. Türkiye açısından ilişkilendirildiğinde “güvenlik kaygılarının” dış politikanın şekillenmesinde önem arz ettiği görülür. İtalya’nın yayılmacı tutumu karşısında 1934 yılında Balkan Paketi’nin imzalanması, Ortadoğu’da oluşabilecek risklere karşı 1937 yılında Sadabad Paketi’nin imzalanması, II. Dünya Savaşı bitiminde Almanya’ya savaş ilanı ve BM’ye üye olunması, Kore’ye asker gönderdikten sonra NATO üyeliğinin gerçekleşmesi, Sovyetlerin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’ya yönelik tutumu karşısında ABD’nin ileri sürdüğü “komünizm tehlikesi” benimsenerek, Truman ve Marshall doktrinleri kapsamında yardım alınması (Karpas, 2012, s. 205) gibi örnekler gösterilebilir. Bu gelişmeler beraberinde ABD’nin ve Batılı devletlerin Türkiye’nin iç ve dış politikasında daha fazla yer bulmasıyla sonuçlanmıştır (İleri, 2005, s. 376).

Neorealist anlayışta devletin sürekliliğine yapılan atfın beraberinde “güvenlik” ve “askeri gücü” getirdiği belirtilebilir. Dolayısıyla devletler hem kendi güvenlikleri hem de sistemin idaresinde askeri güce ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden neorealistler için uluslararası güvenlik konusu önem arz etmektedir ve bu durumu “yüksek politika” olarak tanımlamışlardır. Ekonomik faaliyetler ikincil statüde ele alındığından bunu da “alçak politika” şeklinde adlandırmışlardır. Haliyle ekonomik faaliyetler askeri güce dönüşürse ve menfaat sağlarsa önem arz edecektir (Bozdağlıoğlu ve Özen 2004, s. 63). Bu nedenle, devletler arası ilişkilerde bir davranışın temel dürtüsünü irdelerken “menfaat” doğrultusunda ele almak daha uygun olacaktır. Dış politikanın bu şekilde değerlendirilmesi neorealist yaklaşım açısından da doğru bir çıkarım olarak görülebilir (Tür ve Salık 2017, s. 6). Türkiye özelinde durumu değerlendirdiğimizde hem “yüksek politika” hem de “alçak politika” açısından Batı ittifakı doğrultusunda hareket edildiği görülür.

Ortadoğu ile ilişkilerde de bu durum karşımıza çıkar. ABD tarafından tanımlanan “Kuzey Kuşağı” ifadesi doğrultusunda Sovyetlerden gelebilecek tehditlere karşı iş birliğini öngören antlaşmalara sıcak

bakılmış ve bu doğrultuda bir yaklaşım uygulanmıştır. ABD ve Pakistan arasında 1953 yılında iş birliğini kapsayan antlaşmadan sonra Türkiye’de 1954 yılında Karaçi’de iş birliği antlaşması imzalamıştır (Gönlübol, 1996, s. 253). Antlaşmadan sonra İsrail’in Arap devletleri tarafından tanınmasına ilişkin bir demeç Menderes tarafından ABD ziyaretinde dile getirilmiştir. ABD ve Türkiye arasında yaşanan bu gelişmeler iktisadi faaliyetlere de yansımıştır. 1955 tarihinde Irak ve Türkiye arasında Bağdat’ta karşılıklı iş birliği antlaşması imzalanmış, antlaşma tüm devletlerin katılımına açık tutulmakla birlikte taraflarca tanınmayan devletlere kapalı tutularak İsrail’in üye olması engellenmiştir (Karpat, 2012, s. 204). Böylelikle Arap devletlerinin antlaşmaya yakınlık duyması amaçlanmıştır.

Türkiye dış politika da izlediği Batı yönlü tavrı, 1954 yılında başlayan Cezayir bağımsızlık hareketini Fransa’nın iç meselesi olarak gördüğünde (Sönmez, 2010, s. 289-318), 1955 yılında yapılan Bandung zirvesinde Batı yönlü politikaları savunduğunda, 1956 yılında başlayan Süveyş Kanalı sorununda da Mısır’ın tutumunu eleştirdiğinde göstermiştir. Yaşanan bu gelişmeler uluslararası ilişkilerde ön planda tutulan “menfaat” ve “güvenlik eksenli” istikametinde açıklanabilir. Neorealizmin öncü isimlerinden Waltz’a göre devletler arasındaki etkileşim beraberinde bir tepkiye neden olacak ve yeni iş birliklerinin oluşumuna zemin hazırlayacaktır. Ortadoğu bölgesinde batı eksenli gelişmeler 1950’li yıllarda Sovyetlerin Ortadoğu bölgesindeki etkileşimini artmış ve Doğu Akdeniz’e gelerek sıcak denizlere inme amacına zemin hazırlamıştır.

7. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, 1923-1960 yılları arasındaki Türkiye-Ortadoğu münasebetlerini neorealist teorinin sunduğu perspektiften analiz ederek, devlet davranışlarının duygusal veya tarihsel saiklerden ziyade uluslararası sistemin anarşik yapısı ve güvenlik kaygılarıyla şekillendiğini ortaya koymuştur. İnceleme neticesinde, Türkiye’nin dış politika tercihlerinin Cumhuriyet’in kuruluşundan 1960 askeri müdahalesine kadar geçen süreçte “ulusal hayatta kalma” ve “güç dengesi” ilkeleri doğrultusunda evrildiği görülmüştür.

Cumhuriyet’in ilk yirmi yılında, sınırlı askeri ve ekonomik kapasiteye sahip olan Türkiye, revizyonist olmayan ve statükoyu korumaya yönelik “itidalli” bir denge siyaseti izlemiştir. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası şekillenen çift kutuplu uluslararası sistem, Türkiye’yi neorealist literatürde “güvenlik ikilemi” olarak tanımlanan yapısal bir baskıyla karşı karşıya bırakmıştır. Sovyetler Birliği’nden gelen toprak talepleri karşısında Türkiye’nin Batı bloku ve NATO ekseninde konumlanması, sadece ideolojik bir tercih değil aynı zamanda bir dengeleme stratejisinin sonucudur.

Çalışmanın en önemli çıkarımlarından biri, Türkiye’nin Batı ittifakına olan yapısal bağımlılığının, Ortadoğu politikasında bir “stratejik daralma” yaratmış olmasıdır. 1950’li yıllarda Türkiye; Bağdat Paktı, Süveyş Bunalımı ve Eisenhower Doktrini gibi kritik dönemeçlerde bölgesel dinamiklerden ziyade Batı blokunun güvenlik mimarisini incelemiştir. Bu durum, Türkiye’nin bölgede yükselen anti-kolonyal ve milliyetçi akımlarla (özellikle Mısır ve Suriye eksenli) karşı karşıya gelmesine, dolayısıyla Osmanlı’dan tevarüs eden tarihsel ve kültürel sermayesinin dış politika sahasında bir “yumuşak güce” dönüşmemesine neden olmuştur. Türkiye’nin Cezayir’in bağımsızlık mücadelesindeki tutumu ve Süveyş krizinde Mısır’ın egemenlik hakları yerine uluslararası denetimi savunması, neorealist “menfaat odaklı hareket” ilkesinin açık bir tezahürüdür.

Sonuç olarak, 1923-1960 dönemi Türk dış politikası, rasyonel bir aktör olan devletin güvenlik arayışının bölgesel ilişkileri nasıl araçsallaştırdığını göstermesi bakımından bir yapısal realizm örneği olarak gösterilebilir. Türkiye, sistemin kendisine dayattığı güvenlik zorunluluklarını başarıyla yöneterek egemenliğini korumuş; ancak bu başarıyı, Ortadoğu coğrafyasında uzun sürecek bir “diplomatik yalnızlaşma” ve bölgesel dinamiklerden kopuş pahasına elde etmiştir. Bu çerçevede çalışma, Türkiye’nin söz konusu dönemdeki dış politika tercihlerini neorealist bir bakış açısıyla ele alarak, güvenlik odaklı yaklaşımların bölgesel ilişkiler üzerindeki etkilerine dair genel bir değerlendirme sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1996). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Ahmad, F. (2010). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akşin, S. (1998). *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi 1789-1980*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Akşin, S. (2022). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Arı, T. (2013). Uluslararası İlişkiler ve Strateji. Bursa: Marmara Kitap Merkezi.
- Armaoğlu, F. (2014). 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, 1(1), 33-60.
- Bağcı, H. (1990). Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bilgin, M. S. (2016). İki Savaş Arası Dönemde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası. *Gazi Akademik Bakış*, 9(18), 33-44.
- Bostanoğlu, B. (2008). Türkiye ABD İlişkilerinin Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bozdağlıoğlu, Y. & Özen, Ç. (2004). Liberalizmeden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağlımlılık, *Uluslararası İlişkiler*, 1(4), 59-79.
- Boztemur, R. (2011). Arap İsyanı 1916-1918. *Mülkiye Dergisi*, 35(272), 61-80.
- Çetiner, Y. T. (1995). *The Bagdat Pact: An Anglo-American Quest For Policy in The Middle East*, (master dissertation). Erişim adresi <https://repository.bilkent.edu.tr/server/api/core/bitstreams/622da9f2-cf22-4efa-aaab-922c2e775f2b/content>.
- Davison, R. H. (1963). Where is the Middle East?. In R. H. Nolte (Ed.), *The modern Middle East* (pp. 17-18). Atherton.
- Davutoğlu, A. (2011). Küresel Bunalım. İstanbul: Küre Yayınları.
- Donnelly, J. (2000). Realism and international relations. Cambridge University Press.
- Dedeoğlu, B. (2014). Uluslararası Güvenlik ve Strateji. İstanbul: Barış Kitabevi.
- Deveci, C. (2022). Ortadoğu bölümünün kuruluşu ve Kahire Konferansı’nda Emir Abdullah’ın geçici süreliğine Ürdün’e yönetici atanması. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 42-58.
- Erendil, M. (1992). Çağdaş Orta Doğu Olayları. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Erhan, Ç. (2010). Türk Dış Politikası’nın Güncel Sorunları. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Erhan, Ç. (2018). ABD ve NATO’yla İlişkiler, Oran, B. (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980* içinde (s. 522-575), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eyicil, A. (2004). Atatürk Devrinde Türkiye’nin Balkan Politikası. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 20(59), 335-367.
- Fırat, M., Kürkçüoğlu Ö. (2018). Orta Doğu’yla İlişkiler, Oran, B. (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980* içinde (s.194-203), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giritli, İ. (1988). Günümüzde Orta Doğu, Süper Güçler, Üçüncü Dünya ve Türkiye. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Gönlübol, M. ve Kürkçüoğlu, Ö (1985). Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1, sy. 2 (Mart 1985), 451-474.
- Gönlübol, M. (1996). Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. (Çev. Demir, P). İstanbul: Mozaik Yayınları.
- İleri, İ. (2005). Türkiye’nin Dış Politikası, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 9(35), 375-381
- İnalcık, H. (2016). Osmanlı ve Modern Türkiye. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kamel, A. (2014). 1923’ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- Kantarıcı, Ş. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı: Koalisyonlar Dönemi mi?. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16), 47-85.
- Karabulut, B. (2011). Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek. Ankara: Barış Kitabevi.
- Karabulut, B. (2014). Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi. *Gazi Akademik Bakış*, 8(15), 57-72.
- Karpat, K. (2012). Türk Dış Politikası Tarihi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Lewis, B. (1998). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. Kıratlı, M). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kılınç, R. (2016). İdeoloji ve Dış Politika: Türkiye'de Kemalist (1930-1939) ve İslamcı (2011-2015) Dış Politikaların Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Uluslararası İlişkiler*, 13(52), 67-88.
- Kili, S. (1998). Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kiraz, S. (2020). Menderes Dönemi Türk Dış Politikasının NATO Üyeliği ve Bağdat Paketi'nin Kurulması Örnekleri Üzerinden Analizi. *Turkish Studies - Economy*, 15(1), 309-321.
- Kösebalaban, H. (2014). *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism and Globalization*. (Çev. İnanc, H). Ankara: BigBang Yayınları.
- Mahan, A. T. (1902). The Persian Gulf and international relations. *National Review*, 40, 27-45. https://archive.org/details/sim_the-national-review-1883_1902-09_40_235/page/18/mode/2up
- Özer, M. A. (2009). Avrupa Birliğine Tam Üyeliğin Eşiğinde Türkiye. *Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*, 16(1), 89-105.
- Papuççular, H. (2023). Cumhuriyetin Dış Politikası: Olaylar, Aktörler, Kurumlar 1923-2023. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sander, O. (2014). Siyasi Tarih 1918-1994. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sanjian, A. (1997). The Formulation of the Baghdad Pact. *Middle Eastern Studies*, 33 (2), 226-266.
- Serbest, M. B. (2003). *Soğuk Savaş Döneminde ABD'nin (1945-1975) Orta Doğu Politikası: Gücün Hukuka Üstünlüğü*. (Doktora tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.) Erişim adresi https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=0i8nl9MYkDywOR9dmOwU6Q&no=KcCsE7Ff0b9tTwbS0u_xaq
- Serbest, M. B. (2016). Bağdat Paketi'nin Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 401-424.
- Sinkaya, B. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 79-100.
- Sisav, (1992). Ortadoğu ve Geleceği. İstanbul: Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (SİSAV) Yayınları.
- Sönmez, Ş. (2010). Cezayir Bağımsızlık Hareketinin Türk Basınına Yansımaları (1954-1962). *ZKÜ. Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 289-318.
- Şahin, M. (2012). Orta Doğu ile İlişkiler, Çakmak, H. (Ed.), *Türk Dış Politikası 1919-2012* içinde (s. 484-498), Ankara: Barış Platin Kitap.
- Tellal, E. (2005). Türk Dış Politikası'nda Avrasya Seçeneği. *Uluslararası İlişkiler*, 2(5), 49-70.
- Tokatlı, S. G. (2022). Klasik Realizm ve Neorealizm Kuramının İncelenmesi: Devlet Kavramına Yönelik Analiz. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(21), 122-141.
- Tuncer, H. (2021). Atatürk Döneminde Türk Dış Politikası. İstanbul: Sia Kitap
- Tür, Ö. & Salık, N. (2017). Uluslararası İlişkilerde "Küçük Devletler": Gelişimi, Tanımı, Dış Politika ve İttifak Davranışları. *Uluslararası İlişkiler*, 14(53), 3-22.

- Türkmen, İ. (2017). 1950'li Yıllarda Türk Dış Politikası. Kekevi, S. (Ed.), Tekinsoy, Y. E. (Ed.), Türkmen, İ. (Ed.), *Türk Dış Politikası (1830-1989)* içinde (s. 519-585), Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yergin, D. (2011). *The prize: The epic quest for oil, money & power*. Free Press.
<https://www.iwp.edu/wp-content/uploads/2020/06/The-Prize-The-Epic-Quest-for-Oil-Money-and-Power-by-Daniel-Yergin.pdf>
- Yeşilbursa, B. K. (1999). Turkey's participation in the middle east command and its admission to NATO, 1950-52. *Middle Eastern Studies*, 35(4), 70-102.
<https://doi.org/10.1080/00263209908701287>
- Yeşilbursa, B. (2001). The American Concept of the "Northern Tier" Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-54. *Middle Eastern Studies*, 37(3), 59-110.
<https://doi.org/10.1080/714004409>
- Uçarol, R. (2013). *Siyasi Tarih (1789-2012)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Waltz, K. N. (1996). From theory of international politics. In J. A. Vasquez (Ed.), *Classics of international relations* (pp. 305-308). Prentice Hall.
- Waltz, K. N. (1988). The Origins of War in Neorealist Theory. *The Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 615-628. <https://doi.org/10.2307/204817>
- Zürcher, E. J. (1998). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Araştırma Makalesi / Research Article

Neorealist Yaklaşım Doğrultusunda Türkiye Ortadoğu İlişkileri Üzerine Teorik Bir İnceleme (1923-1960)

*A Theoretical Analysis on Turkey-Middle East Relations in Line With The
Neorealist Approach (1923-1960)*

Yusuf YILDIRIM

DOI : [10.63556/ankad.v10i3.352](https://doi.org/10.63556/ankad.v10i3.352)

Geliş/Received: 14/10/2025

Kabul/Accepted: 13/05/2026

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Following World War I, invasion attempts and secession movements began in the lands held by the Ottoman Empire, leading to the state's disintegration. The Republic of Türkiye was established as a result of the struggle for independence initiated by the War of Independence (Gönlübol and Kürkçüoğlu, 1985, p. 453). The Republican Era represents a period in which Türkiye's political history was shaped and profound transformations were experienced. The early years of the state witnessed significant social and political changes, and steps were taken to strengthen Türkiye's national state process. Therefore, from a historical perspective, the developments that occurred during this period are significant in terms of their impact on both Türkiye's internal structure and international standing.

in the discipline of international relations regarding power and security is the neorealist approach. This approach was brought to the fore by Kenneth Waltz in the last quarter of the twentieth century. The behavior of states and the functioning of the international system have been addressed through the lens of “power” and “security” (Waltz, 1988, p. 619). The neorealist approach, which developed as a reaction to classical realism, emphasizes the structural characteristics of the international system. While the neorealist view sees states as the primary actors in the international arena, it emphasizes the dominance of an anarchic order where the balance of power is established (Waltz, 1988, pp. 618-620). Within this framework, states’ efforts to survive and increase their power are considered the primary determinants of international relations. It is envisioned that this analysis will contribute to the analysis of states’ military power and alliances, as well as their economic relations.

With the proclamation of the Republic, Türkiye strived to take significant steps toward establishing national sovereignty and preserving independence, while shaping its relations with Middle Eastern countries within this framework. During this process, the strategic moves of international powers laid the groundwork for a neo-realist approach to Türkiye's foreign policy approach. This approach primarily focuses on the balance of power and national interests (Waltz, 1988, p. 620). Therefore, it is anticipated that interstate cooperation will be limited. Within this framework, it seems impossible to speak of long-term peace or a world free of power struggles. This conclusion is particularly evident in the context of the states in the Middle East during the Cold War.

After World War II, Türkiye's Middle East policy began to be further shaped by the impact of the Cold War on global politics. Türkiye's integration into the Western bloc, its participation in NATO, and its benefit from the Marshall Plan transformed the perception of security in the Middle East. Over time, its foreign policy strategies evolved into a structure in which "balanced politics" gained importance. Türkiye's relations with Arab states were shaped under the influence of local dynamics and international actors, and strategies were developed to cope with regional problems such as the Arab-Israeli conflict.

Türkiye's active role in the search for peace, security, and stability in the region constituted a critical dimension of this process. By participating in the establishment of the Baghdad Pact in 1955, Türkiye took a significant step in terms of both security and economic cooperation (Çetiner, 1995, p. 27). This Pact served as a platform for Türkiye to develop relations with Iraq, Iran, and other Middle Eastern countries. However, it should also be kept in mind that this cooperation has its limits; This is because changes in Türkiye's domestic politics and conflicts in the region have occasionally led to inconsistencies in its foreign policy. In particular, the geopolitical changes that emerged from the late 1940s under the influence of the Cold War necessitated a repositioning of Türkiye's relations with the Middle East. Türkiye, which strengthened its relationship with the Western bloc through NATO membership and the Marshall Plan, also sought to restructure its diplomatic and strategic relations with its Middle Eastern neighbors.

Methods

This study has been prepared by considering the prominent issues in Turkey-Middle East relations between the years 1923 and 1960. Events have been evaluated by taking the conditions of the period into account. In line with the research objective, developments in Turkish foreign policy have been analyzed through the lens of the neorealist approach. This approach is one of the theoretical methods used to understand the behavior of states in international relations and the functioning of the international system. At the core of this method lies the concept of "survival" (Waltz, 1988, p. 620). The steps taken by states in foreign policy are evaluated accordingly. The essence of this study has been conducted in accordance with this understanding.

Results and Discussion

By analyzing Turkey-Middle East relations between 1923 and 1960 through the perspective of neorealist theory, this study reveals that state behaviors were shaped by the anarchic structure of the international system and security concerns, rather than emotional or historical motives. As a result of the investigation, it is observed that Turkey's foreign policy choices evolved in line with the principles of "national survival" and "balance of power" during the period from the foundation of the Republic to the 1960 military intervention.

During the first two decades of the Republic, Turkey—possessing limited military and economic capacity—pursued a non-revisionist and "prudent" balance of power policy aimed at maintaining the status quo. However, the bipolar international system that emerged after World War II confronted Turkey with a structural pressure defined in neorealist literature as the "security dilemma". In the face of territorial demands from the Soviet Union, Turkey's alignment with the Western Bloc and the NATO axis was not merely an ideological preference but a consequence of a balancing strategy.

One of the most significant conclusions of the study is that Turkey's structural dependency on the Western alliance created a "strategic contraction" in its Middle East policy. In the 1950s, during critical turning points such as the Baghdad Pact, the Suez Crisis, and the Eisenhower Doctrine, Turkey prioritized the security architecture of the Western Bloc over regional dynamics. This situation led Turkey to clash with the rising anti-colonial and nationalist movements in the region (particularly those centered in Egypt and Syria); consequently, it prevented Turkey's historical and cultural capital inherited from the Ottoman Empire from transforming into "soft power" in the field of foreign policy. Turkey's stance on Algeria's struggle for independence and its defense of international control instead of Egypt's sovereign rights during the Suez Crisis are clear manifestations of the neorealist principle of "interest-oriented action".

In conclusion, Turkish foreign policy in the 1923-1960 period can be cited as an example of structural realism in terms of demonstrating how a state, as a rational actor, instrumentalizes regional relations in its search for security. Turkey successfully preserved its sovereignty by managing the security imperatives imposed by the system; however, it achieved this success at the cost of a long-term "diplomatic isolation" in the Middle East and a disconnection from regional dynamics. By placing the historical period in question on a theoretical foundation, this study provides conceptual support for researchers to comprehend the historical origins of security strategies in contemporary Turkish foreign policy.